

юрби. Натомість, знакове утворення “Тиша” додатково сакралізує образ героя-поводиря, означеного абстрактно-займенниковою формою Він.

Драматургія пауз доповнюється і авторськими ремарками, які відповідно створюють ефект присутності імпліцитного автора. Неосяжна потужність висловлення у драматичних етюдах Олександра Олеся до проектування смислів дозволяє простежити за процесом переростання мовлення у дискурси, що визначають голографічність рецепції тексту.

Лариса Лебедівна

УКРАЇНСЬКЕ ОБЛИЧЧЯ ВІЙНИ

(Повість-поема О.Турянського “Поза межами болю. Картина з безодні”)

“Критики називали його працю ледь не геніальною, просто-таки дивовижним явищем на ниві людської культури...”¹

Роман Федорів

У Відні 1921 р. вийшла друком невеличка книжечка Осипа Турянського “Поза межами болю. Картина з безодні”. Післямову до неї написав доктор Роберт Плен. І не сама лише повість вразила читачів, а й глибокий аналіз літературного критика з Відня, який підніс твір Турянського до найвищих висот світового письменства, наголошуючи на його органічній єдності з іншими видатними творами європейської літератури: “...Його твір – це акт душі, вицвіт людського духа – це твір світової літератури”².

Осип Турянський, як свого часу Леся Українка та Ольга Кобилянська, привніс новий світогляд в українську літературу, сприяючи *відкритості* української літератури і включенню її в процес “універсального [...] обміну вартостями”³ світової культури.

На жаль, ця повість-поема залишилась незрозумілою для земляків, як, зрештою, і драми Лесі Українки та рання творчість Ольги Кобилянської. Р.Федорів вважає, що “...причину замовчування його імені [...] треба шукати в тогочасному “галицькому болоті”⁴. Інший дослідник творчості Турянського С.Пінчук висловлюється ще радикальніше: “Твори Осипа Турянського були не до смаку законодавцям літературної моди із націоналістичного “Літературно-наукового вісника” [...]. Їх дратувало гостре антиімперіалістичне спрямування творчості письменника, заклик до братерського єднання народів, її антивоєнний пафос. Войовнича націоналістична преса або замовчувала письменника, або ставилась до нього вороже”⁵.

¹ Федорів Р. Повернення Осипа Турянського // Жовтень. – 1987. – №12. – С.32.

² Плен Р. Естетично-критичні замітки до твору Осипа Турянського “Поза межами болю” // Турянський О. Поза межами болю. Картина з безодні. – Відень; Чикаго, 1921. – С.2. Далі вказуємо сторінку в тексті, зазначаючи Р.П., стор...

³ Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. – К., 2001. – С.97.

⁴ Жовтень. – 1987. – №12. – С.8.

⁵ Пінчук С. Осип Турянський // Турянський О. Поза межами болю. Син землі. Оповідання. – К., 1989. – С.17. Далі цитуємо за цим виданням.

Таке судження одностороннє і зроблене, зрозуміла річ, на угоду радянській владі, але частка правди тут є: жодне літературне угруповання, зокрема й націоналістичне, не прийняло твір Турянського. Але причини цього полягають передусім у закритості української літератури від світових літературних процесів. Адже саме *Відкритість* світовим процесам і обмін культурними надбаннями характеризують будь-яку самодостатню літературу. Проте тогочасна національна свідомість більшості галичан сприймала світ крізь призму колоніального гніту і замкнутості у трагізмі свого болю, що проектувало і замкнутість самої літератури. Письменники перші відгукнулись на заклики політиків до об'єднання в боротьбі за власну державу. В той неспокійний час багато хто вважав, що не має часу перейматися духовними проблемами, важливіше – розвивати почуття патріотизму в галичан. Але досвід світових літератур показує, що всі грані людського життя завжди “на часі” і мають розвиватися в гармонії, інакше не оминуть неминучих втрат.

Осип Турянський (1880-1933), син теслі із села Оглядова, що на Львівщині, закінчив Львівську українську гімназію та Віденський університет, здобув науковий ступінь доктора філософії і 1914 р. був мобілізований до австрійської армії. По війні повернувся на батьківщину, де до кінця життя вчителював та очолював різні гімназії у Галичині. Він завжди відчував себе європейцем, і не тільки тому, що народився на європейській землі, поневоленій Австро-Угорщиною, вчився і працював у Відні, видав там свою повість, а найперше тому, що розумів і приймав нові літературні і духовні ідеї, актуальні в Європі на той час.

У невеликому літературному доробку Осипа Турянського є також новели, написані до і після війни, філософсько-алегоричний памфлет “Дума пралісу” (1922), сатирична комедія “Раби” (1927) та роман “Син землі” (1933), на який автор покладав багато надій і який побачив світ уже після його смерті. Треба сказати, що доробок письменника ще чекає на своє нове прочитання.

В основу сюжету повісті-поєми “По за межами болю” ліг дійсний факт із життя автора: в 1915 р. він, австрійський вояк, потрапив у полон до сербів, які, відступаючи під натиском німецько-австрійського війська, погнали через албанські гори 60 тисяч полонених. Ішов “дорогою смерті” і Турянський, який чудом вижив, але його шість товаришів назавжди залишились спочивати у “левої пустелі” разом із 45 тисячами інших полонених та сербським конвоєм. “Факт, що поет виходить майже чудом живий із катастрофи, – пише Р.Плен, – являється в світлі його ідейної концепції перемогою передуховленої життєвої волі над матерією, яку опісля та сама воля оживляє й підносить на вищий рівень духовного життя” (Р.П., 3). Свій душевний біль після пережитої трагедії Турянський частково вгамовує на Ельбі, в італійському таборі військовополонених, написавши там у 1917 р. “Картину з безодні” – “По за межами болю...”. На жаль, жодна сповідь не могла загоїти його важких воєнних ран, душевних і тілесних. Пережите жахиття війни розширило свідомість письменника до загальнолюдських, позадержавних меж сприйняття духовної та фізичної катастрофи людства. Тому ця книга сповнена засторог і попереджень усім майбутнім поколінням: “адже це твір, який своєю ідеєю і своєю могутньою силою зображення переходить межі свого народньо-українського походження і стає незвичайно цінним здобутком загально людського духа” (Р.П., 3).

Із виходом у світ роману Е.Хемінгуей “Фієста” (1926), де один із епіграфів узято слова, почуті від Гертруди Стайн: “Усі ви – втрачене покоління”, у світовій літературі це визначення закріпилося за солдатами, що пережили першу світову війну. Покоління людей різних національностей, які винесли на своїх плечах тягар жахливої бойні, не змогли пристосуватися в мирному житті, бо війна, знищивши їхні душі, кинула їх у вічну темноту депресії. “Якби ми повернулись в 1916 році, – пише

Ремарк у романі "На Західному фронті без змін", — то біль і сила пережитого викликали б справжню бурю. А тепер ми повернемося стомлені, внутрішньо зруйновані, спустошені, усі чужі, позбавлені надій. Ми вже не зможемо знайти собі місця в житті"⁶. З цього погляду цікаво простежити, як європейські митці, а саме письменники-солдати, учасники бойових дій однієї війни, відтворюють її жахливе обличчя зсередини, з окопів, через власний досвід.

Образ війни як всесвітнього зла, як дороги від життя до смерті спільний для Барбюса, Міривіліса, Ремарка, Хемінгуея і Турянського. "Воєнне пекло все обернуло в руїну: високі змагання духа [...] людське достоїнство [...] честь [...] Людина стала звірем людині!.." (110) — пише О. Турянський у своїй повісті-поемі. Кожен з авторів прагнув так подати війну, щоб читачі, ніколи більш не захотіли воювати. В творах змальовувалися не тільки страшні картини смерті, страждань, хвороб і нечистот, а, передусім, подавалось узагальнене осмислення цього явища в образах-символах. Для Барбюса війна — земне "пекло", що загострює в людини її первісні інстинкти, щоб вижити. Війна в уяві Міривіліса — це "життя в могилі", "велетенське колесо", "залізний дріт" і "велетенський восьмикутник", які знищують все живе на землі. Хемінгуесві війна нагадує "чікагські бойні", а для Ремарка війна — це диявольське зло, що спустошує людину фізично, духовно і морально. Турянський же символічно подав фізичні і душевні страждання солдата як важку дорогу на Голгофу, де кожен несе власний "хрест" і в кожного — своє "розп'яття". Образом Хресної дороги український письменник підносить власний погляд на війну на вищій духовній рівень, розглядаючи її з позицій Божественних законів. Саме така постановка питання й вирізняє твір Осипа Турянського від інших.

Але усвідомлючи той страшний кінець, який несе війна, герої повісті Турянського Сабо, Ніколич, Бояні, Штранцінгер, Пшилуський, Добровський та Оглядівський все одно мріють повернутися з "пекла" до мирного життя і підтримують себе цими сподіваннями. Долею персонажів стало пройти випробування не тільки боями на лінії фронту, а й полоном, холодом і голодом в албанських горах: "Оце має бути людська доля! Вродилася людина, плакала, сміялася, співала, навчилася ходити і причимчикувала, сердешна, аж сюди, щоби після найстрашніших мук покластися тут, у тій проклятій льодовій пустині, на спочинок", — узагальнив свою дорогу від народження до смерті Добровський (70). На цьому шляху на Голгофу кожен з них випив свою "чашу страждань" і ніс свого важкого хреста, падаючи і підводячись ізнов.

Семеро військовополонених побачили на дорозі знак хреста: "Товариші, — шепотів Ніколич, — подивіться там... на цю дивну тінь на нашому шляху... шлях і тінь поперек... це хрест... великий, могутній хрест..." (76). З тієї миті почалось їхнє "розп'яття на хресті", яке тягнулося стільки ж, скільки мучився Христос, приблизно три години. Підтвердження цієї думки знаходимо і у Р.Плена: "Подія, змальована автором, відбувається на протязі не більше трьох годин" (Р.П., 20). За цей короткий проміжок життя кожен відчув муки Христа на собі. Увівши символ хреста, автор показав, що давня феєрія із розп'яття Ісуса Христа — це сценарій, який може проходити людина і в земному житті, усвідомлює вона це чи ні.

Тіло змагалось з душею, а зло — із добром. Важливим у висвітленні теми війни є боротьби добра і зла. У вищезгаданих творах, перш за все, символом зла виступає сама війна, а символом добра — мирне життя. Автори подають ставлення самих солдатів до війни: одні її засуджують, інші — схвалюють, а треті — взагалі байдужі чи несвідомі того, що діється. Якщо А.Барбюс акцентує на політичному вирішенні цієї проблеми, то герої Ремарка, Міривіліса та Хемінгуея не виступають так відкрито паліїв цієї війни. Ці солдати понад усе бажають жити мирним життям

⁶ Ремарк Е.М. Твори: В 2 т. — К., 1986. — Т.1. — С.193.

і зосереджені на власних стражданнях, через які приходять до розуміння добра і зла. “До того, як потрапити в окопи, я й гадки не мав про справжню вартість життя”⁷, — робить висновок сержант Костулас, герой роману С.Мірівіліса. Турянський же показав війну, як зло, на двох планах: зовнішньому і внутрішньому. Зовнішній виступає узагальненням причин війн у світовому масштабі, а внутрішній — ареною битви добра і зла всередині самої людини.

Першою перемогою добра було рішення врятувати від сербської кулі сліпого товариша Штранцінгера, який вже не міг іти. Другою — стала відмова вбивати найслабшого Боянія, щоб вижити (його лахміттям хотіли розпалити вогонь). А третя — відмова їсти свого мертвого товариша. Тут першим запротестував Ніколич: “Хай згину, а людського тіла не буду їсти. Й ніхто з вас не їстиме!” (98). І коли “дух переміг тіло”, всі вони відчули полегшення, “освободження з якогось несамовито важкого гніту”, — пише автор (98). Однак перемога коштувала дорого: їхнє тіло, і так вимучене “до краю важкими муками” (98), почало корчитися з голоду. До фізичних мук додалися ще й душевні страждання.

Страждання загострюють відчуття справедливості у героїв повісті, наголошує автор; вони чітко усвідомлюють, хто і для чого цю війну розв'язав. “Хай би боги, царі і всі можновладці, що кинули людство у прірву світової війни, перейшли оце пекло мук, у якому люди караються! Хай би вони самі відчули й пізнали бездонну глибину людського страждання!” — обурюється Домбровський (62). У злочині проти людства звинувачують “хижаків”, “фінансистів”, “дільців” і герої роману Барбюса. Але причину війни вони вбачають тільки в існуванні імперіалізму, тоді як Турянський відповідальність за існування воєн покладає, передусім, на себе й на кожного з нас: “Навіщо ми, люди, вбивали людей?”, “чому ми слухали волі темних сил? Ми [...] стали сліпим, бездушним, жорстоким оруддям убивства” (94, 95). Ось відповідь на питання, які ставлять солдати Барбюса, Ремарка, Хемінгуея, Мірівіліса, бажаючи дізнатись, чому саме вони опинились в цьому “пеклі”? Але відповіді не знаходять. А Турянський своєю стихійною силою таланту показує нам першопричину такого стану речей: “Наше теперішнє страшне положення — це залізна, невблаганна логіка і плід злочину нашої душі” (95). Отже, ми самі винні, дозволяючи іншим маніпулювати собою, і тільки безкорислива, християнська любов, як основа буття може врятувати світ від катастрофи.

Щоб довести цю думку, автор протиставляє Оглядівському, сліпому Штранцінгеру і Ніколичу — Сабо, Добровського та Пшилуського. Якщо останній — просто ображена на увесь світ людина, то Сабо і Добровський постають символами руйнівної демонічної сили. Вони — різні. Хоч Добровський песиміст, в його гуморі є “щось велике, щось глибоко філософічне, є сміх крізь сльози, є добре, гарне серце людини, є сильний характер” (Р.П., 35). Сабо ж сприймається товаришами як уособлення зла. Бояні і Ніколич називають його “сатаною”: “...Ти говориш, як сатана [...]” (95) і “так дивись на мене, як сатана” (63). Сабо прагне будь-що вижити і тому пропонує товаришам вбити слабшого, щоб з’їсти людське тіло. Його вчинки і слова викликають жах, відчуття нагальної смерті, тоді як поведінка та слова про “сонце” і “надію” Штранцінгера підносять у кожного віру у спасіння. Та за цих три вирішальні години міняється на краще і Сабо: спочатку проявляє “іскру людяності” до Бояні, потім, у пориві катарсису, реально бачить і себе самого: “Ти, Сабо, злий і глупий, з тебе негідний, безчесний обірванець, не ліпший від тих, яких ти засудив на смерть” (87). А засудив він на смерть усіх можновладців, зображених на банкнотах і винних у цій кривавій бойні.

Три години мук на “хресті” стали для сімох військовополонених передсмертною сповіддю, яка очистила їхні душі.

⁷ Мірівіліс С. Життя в могилі. — К., 1991. — С.159.

Факт "воскресіння" О.Турянський розробляє за євангельським сценарієм: його головний герой помирає, а потім лікарі чудом повертають його з клінічної смерті до життя. Ефект "чуда", чи то щасливої випадковості, автор використав, щоб підкреслити особливе значення катарсису для еволюції людської душі: очищення підносить людину до таких духовних висот, що стає можливим і "чудо". В цьому і полягає смисл авторського оптимізму. В цілому "Поза межами болю..." — твір багатоплановий і може мати різні трактування. Це засвідчують і тогочасні письменники, що, за спостереженнями Р.Федоріва, ще тоді помітили, хоч і поставились до цього іронічно, що Турянський пише "для майбутніх читачів", які зрозуміють його "геніальність" (8). І, хоча головний герой повісті Оглядівський на відміну від солдатів Ремарка, Барбюса і Міривіліса, залишається живим, як і сержант Генрі з хемінгуейвського роману "Прощавай, зброє", що врятувався, щоб почувати себе "чужим", саме життя письменника після війни було за всіма мірками "загубленим" і "втраченим". Як і його герой, він вижив, щоб пам'ятати, але ця пам'ять не принесла йому бажаного "безхмарного щастя".

Вищезгадані твори зарубіжних письменників меншою мірою, але залишають місце для промінчика світла і надії: в Барбюса мала смужка світла між темними хмарами все-таки доводить, що "сонце існує"⁸; у Ремарка і Міривіліса, як цілком слушно вважає Д.Затонський, війну "програла людяність, а втім, залишилась непереможною"⁹. Отже, в їх розумінні "воскресіння" символізує надію — на те, що в майбутньому все зміниться на краще, свідомість людей стане вищою і не допустить наступних воєн. "Воскресіння" у Турянського — не просто надія, проблиск світла, а тверда впевненість у перемозі добра на всіх рівнях.

Особливість романтичного світогляду українського письменника полягала в сильній вірі у всепереможну любов, світло, духовність. Оптимізм цей звучить як пісня, як поема (недаремно авторське визначення жанру — "повість-поема"). Ця незнищенна віра в людяність рятує від загибелі Оглядівського, чий образ вражає добротою і людяністю. Вмираючи з голоду, він ділиться останньою грудкою цукру зі своїми товаришами. Його жертвність підтримувала їхній дух, волю до боротьби за життя: "ти своїм альтруїзмом, — твердив Добровський, — [...] своїм прив'язанням до життя й до його цінностей справді заслуговуєш на те, щоб мати — природа вирвала тебе з цієї безодні..." (91). Так і сталося: Оглядівський чудом врятувався від смерті. Оце "чудо" — перемога "людського духа", перемога самопожертви, любові і світла над темрявою егоїзму. Бачачи у своїх видіннях малого сина і дружину, Оглядівський думав, як зробити якнайкраще своїм рідним: "Я сто разів умру, щоб вони були щасливі..." (90). Це — наче пророчі слова Христа, який помер, рятуючи людство.

Образ Романа Оглядівського де в чому співзвучний з міривілісівським Антонісом Костуласом і хемінгуейвським Федеріком Генрі, яким також притаманний романтичний погляд на життя, прагнення любити інших і бажання, щоб любили їх: "Скільки любові є на світі!"¹⁰ — вигукує сержант Костулас (45). Але любов Оглядівського не пасивна, вона переростає у свідому самопожертву, тим самим підносячись на вищий духовний рівень. Це й допомогло йому вирватися з "морочу" смерті, тоді як герої Міривіліса, Хемінгуея, Ремарка і Барбюса гинуть або ж зазнають моральної поразки, пригноблені жахіттями війни.

Душевні переживання свого героя Турянський описує як боротьбу свідомого й несвідомого. "Притемненій свідомості поета являється привид його дружини й сина, і коли всі його товариші з байдужістю вмираючих застигають, його дух у безмежній тузі за життям і сонцем затримує в тілі останню іскру погасаючого

⁸ Барбюс А. Вогонь (Щоденник одного взводу) — К., 1958. — С. 307.

⁹ Затонський Д. Перечитуючи Ремарка // Ремарк Е.М. Твори: В 2 т. — К., 1986. — Т.1. — С.17.

¹⁰ Міривіліс С. Життя в могилі. — С.45.

життя й таким чином передуховлена воля до життя виходить переможцем із безодні буття" (Р.П., 20). Звичайно, героєві нелегко в тих жахливих умовах залишатись оптимістом. Він, як і Христос, що просив Отця полегшити його страждання, також благає підтримки: "Доле, доле! Облегши мені мій безтямний біль!" (79). Увесь цей час Оглядівський рятував себе думками про "сонце", "світло", любов до сина та дружини, рідний дім. Але була і в нього мить розпачу, коли вже не він, а його врятував від самовбивства Штранцінгер словами: "Далеко... там... сонце..." (124).

"Узагальнений образ матері здавна відомий як символ життя" (28) — нагадує в передмові до повісті-поєми С.Пінчук. Герої Ремарка, Барбюса, Хемінгуея, Мірвіліса й Турянського згадують про своїх матерів, це зігріває їм душу і додає життєвої снаги. Особливо вражає вселенською любов'ю до всіх синів землі образ Анчо, поданий Мірвілісом як давня праматір усіх людей. Турянський же зосередив свою увагу не на самотній старій матері, яка чекає з війни синів, а на матері з дитиною, Мадонні з дитям, які чекають із війни батька. Об'єднавшись, вони творитимуть єдине ціле, сім'ю, Святу родину як ідеал суспільного щастя. В духовному розумінні вони — аналог божественної трійці, де є чоловіче, жіноче начало і святий дух. Тому не дивно, що Оглядівський вижив, підтримуваний такими високими енергіями.

Герої Барбюса, Ремарка, Хемінгуея відчувають себе "втраченим поколінням", бо війна знищила їхнє минуле і майбутнє. Душевний біль тих, хто пройшов крізь чистилище війни, породив тотальний песимізм, зневіру, розчарування: "Ми втікачі. Тікаємо від самих себе. Від свого життя. Нам було по сімнадцять років, ми тільки починали любити життя і світ, а нам довелося стріляти в них. Перший снаряд влучив у наше серце"¹¹. А "передуховлена воля до життя" О.Турянського перемагає песимізм, бо перед ним, як представником українського народу, стояло завдання відродити власну державу, і тому на цю війну покладалась надія як на слушний момент, що сприятиме здійсненню великої мети. Це додавало оптимізму, віри, сили до боротьби не тільки за виживання, а й за духовне відродження країни, нації.

Переживаючи трагедію повільного вмирання, клінічної смерті та воскресіння, О.Турянський зумів побачити і відчути, що ж все-таки перебуває за межею болю. Автор привідкрив "двері невідомого" для нас усіх.

Мислителі різних часів намагались розгадати перехід "життя-смерть". Але тільки той, хто бачив смерть і вижив, у змозі описати відчуття, в яких злились межі життя і смерті, добра і зла, свідомого і несвідомого, глузду і божевілья, реального та нереального.

До розуміння позамежової ситуації приходимо через образ сліпого музики Штранцінгера; це — дуже вдала літературна знахідка Турянського, що вражає читача своєю глибиною і багатогранністю. Щоправда, Мірвіліс епізодично згадує про сліпців, котрі невидючими очима "дивилися на крижану правду, якої ми не могли побачити своїми видючими"¹². А в Турянського цей образ несе ще й дуже важливе духовне навантаження. Товариші вважають Штранцінгера святим, духовно зрячим, ясновидцем та найбільш знедоленим, бо війна, крім зору, забрала у нього матір і кохану дівчину. Але пережита трагедія не озлобила його проти такої несправедливості Бога, а відкрила внутрішній, духовний зір, "третє око", до пізнання "тайни буття". Його голос сприймався як "таємний гомін крил позасвітнього вістуну" — ангела (105); його шепіт приходив наче з "границі вічності, з-поза меж добра і зла" (88); його тихе зітхання, наче тихий біль розпачу "якогось ясного духа, що скований і кинений у вічну темряву, безсильно риде над давніми і свіжими хрестами й могилами людства" (99). Передсмертна пісня Штранцінгера — це мандрівка кожної людини від народження до смерті, де протягом життя відбувається постійна боротьба добра зі злом. Автор показав сліпого музиканта

¹¹ Ремарк Е.М. Твори: В 2 т. — Т.1. — С. 81.

¹² Мірвіліс С. Життя в могилі. — С. 39.

як "могутній дух людини", "невмирущу силу людської душі", яка "крізь темряву безконечних засвітів бачить сонце майбутніх поколінь..." (105). Коли інші корчилились у муках, Штранцінгер тихо і спокійно сидів, майже мовчав, заглиблений у себе. "Його дух не живе вже тут, — вирішив Добровський. — Він ширяє вже далеко від нас... *поза межами болю*" (93). І справді, дух сліпого перебував там, за "межею", в іншому вимірі, де вже немає страждань, болю й боротьби, а є світло, сонце, спокій, просвітління й розуміння космічних законів, "тайни буття". Він з упевненістю сказав своїм товаришам: "є сонце в житті", бо його бачення було вищим за бачення звичайної людини. Великомученик, що дивиться з позицій любові, як нагадує й Ісус Христос, прощаючи, без нарікань випиває свою "чашу страждань". Тому важко не погодитися зі словами Р.Плена, що "межі сліпими Метерлінка ні одна постать не може зрівнятися щодо сили зображення зі сліпим героєм Турянського. Ба що більше: постать Штранцінгера не має собі рівні в цілій європейській літературі" (Р.П., 29).

Війна, безумовно, — велике лихо для всього живого на землі, сплановане егоїстичним керівництвом різних держав, стверджують Ремарк, Барбюс, Мірвіліс, Хемінгуей і Турянський. Кожен з них показав власне бачення цієї трагедії; спільне в них — прагнення застерегти наступні покоління від подібних трагедій. Їхні голоси, на жаль, не були почуті, і перша світова війна знайшла своє продовження у другій.

Під час війни, як військові, так і мирне населення, проходять т.зв. духовне чистилище. На їхніх очах зникають, знищуються, руйнуються матеріальні цінності, усталені звички, культурні надбання і найцінніше для людини — Богом дане життя. Тому всі розглянуті твори про війну справедливо засуджують її і висувають концепцію мирного шляху проходження еволюції людської свідомості. Це зрозумів О.Турянський, який своїм твором розкрив істинну, глибинну природу війни і закликав кожного взяти відповідальність за скоєні злочини й на себе самого, а не лише на царів, банкірів, генералів та ін. О.Турянський вважає, що очі людей повинні б наповнитись сльозами каяття, а не жалю до себе самого. А корінь людських бід — в егоїзмі, в тенденції брати, а не давати, приймати, а не ділитись, халати, а не розподіляти. Тому війна є страшною розплатою, яку людство повинно було понести за великий гріх відокремленості.

Свідомість людства проходить різні етапи свого розвитку: усвідомлення себе як індивіда; як нації; як "землянина"; як частини космосу. Осип Турянський піднісся до найвищих її етапів, він проявив *світову свідомість*, мотивовану ідеєю загального блага, коли людина, з одного боку, вчиться бути достойним громадянином нації, а з другого — відповідальним громадянином світу.

Безперечно, повість-поема "Поза межами болю" посіла своє почесне місце серед найкращих творів про війну того періоду. Відкритість до світових літературних процесів допомогла письменникові на якісно новому рівні подати психологічне осмислення глибинних процесів свідомого/підсвідомого, показати езотеричний погляд на проблеми життя/смерті, Бога/людини, зробити філософське узагальнення важливих питань війни/миру, держави/громадянина, сім'ї/індивіда та ін. Автор втілює сквородинську "філософію серця", ідею всесвітньої любові, яка врятує світ. Оптимізм і романтична віра в перемогу добра врятувала життя не лише Оглядівському, а й самому Турянському.

Твір Осипа Турянського у світовому контексті вигідно вирізняється своєю багатоплановістю, широтою поглядів, духовною глибиною. Письменник показав ступені розвитку людства, які нагадують розвиток окремої людини: від дитинства до зрілого віку. Отже, твердить О.Турянський, незалежно від рівня свого розвитку, ми можемо і мусимо порозумітись. "Він вірить, — писав доктор Р.Плен, — що *космічний дух приходить шляхом еволюції* чим раз більше до самосвідомості й до самопізнання в серці й інтелекті людства" (Р.П., 8—9). А людина майбутнього духовного суспільства — це є романтик, духовна особа, яка лише в змозі вижити, пройшовши крізь важкі випробування.

Це і є суто українське обличчя війни.